

Sosyal Kognisyon veya Fakülte Psikolojisinin Diyalektik Sentezi Olarak Bir Mental Psikoloji/Nörolojiye Doğru

Social Cognition or Towards a Mental Psychology/Neurology as a Dialectical Synthesis of Faculty Psychology

İ. Hakan GÜRVİT

İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Nöroloji Anabilim Dalı, Davranış Nörolojisi ve Hareket Bozuklukları Birimi, İstanbul

Psişik, mental ve kognitif işlevler terimleri günlük dilde sıklıkla birbirinin yerine geçen eşdeğer terimler olarak kullanılır. Psişe, Yunanca yaşam anlamına gelen ve üflemek (psiki: ψυχή) fiilinden türeyen psike (ψυχή) kelimesinin Fransızca karşılığıdır ve giderek ruh, can anlamlarını taşır olmuştur. Psikoloji ve psikiyatri psişe ve onun bozukluklarını inceleyen bilimsel disiplinler olarak kurulmuşlardır. Bu terim Anglo-Amerikan psikolojisinde zihin olarak karşılana gelmiştir. İngilizceleri “mind” ve “mental” olan zihin ve zihinsel kelimeleri Latince “mens” kelimesinden türemiştir. Kognitif teriminin zihinle eşdeğer görülmesi, psikolojinin tarihsel gelişiminde, bu bilim dalının kökenlerinde “koltuk psikolojisi” olarak da hafife alınmasına neden olmuş yarı-felsefi spekülasyon bir disiplinden diğer ampirik bilimlere gibi hipotezleri deneysel olarak sınanabilir bir ampirik bilim dalına dönüşmesinin sonucudur. Hegelci diyalektik açısından deneysel psikoloji kendinden önce gelen tez olan Fakülte Psikolojisi’nin antitezidir denilebilir. Bu diyalektik anlayışta kendi kökenlerine dönen sentez bir döngüsel yolculuğu tamamlamış değil fakat çıkış noktasını (tezi) yeni bir statüye yükseltmiştir (Hegelci dilde “aufhebung”). Bu yazıda sosyal kognisyon ismiyle nöropsikoloji, sosyal nörobilim ismiyle kognitif nörobilimler tarafından hitap edilebilecek nispeten yeni bir bilimsel nesnenin böylesi bir sentezin nüvelerini içinde barındırdığı ileri sürülecek, klinik uygulamalarının bir yandan davranış nörolojisinin radikal bir şekilde değişmesi, diğer yandan da geleceğin yeniden birleşik nöroloji ve psikiyatrisi için de bir potansiyel olduğu iddiası savunulacaktır.

Çağdaş psikolojide mental işlevleri Immanuel Kant’dan (1724-1804) köken aldığı söylenebilecek bir tarzda kognitif, affektif ve

konatif olarak üçe ayırma geleneği büyük ölçüde unutulmuştur. Zihnin bu trinitesi antikitede Platon ve Aristo’ya kadar geri gitse de Kant’ın 1780-90 arası yazdığı 3 büyük kritiğinde sistematize edilmiştir. “Saf Aklın Eleştirisi” (1781): kognisyon, “Pratik Aklın Eleştirisi” (1788): konasyon, “Muhakemenin Eleştirisi” (1790): affeksiyon. Kant sonrası başlıca temsilcileri Fichte, Schelling ve Hegel ile Alman İdealizmi adı verilen felsefe ekolü insan zihninin bedende zuhur edişine dair büyük eserleriyle zihin felsefesinin Aydınlanmacı klasik dönemini başlatacaklardır.

Fransız İhtilali ile birlikte insan öznesi sosyopolitik olarak efendinin tebası olmaktan çıkıp, topluluğunun eşit bir üyesi olan özgür yurttaş durumuna dönüşür. İngilizcede özne kelimesinin karşılığı olan “subject” pasif halinde ilk duruma (to be subjected: tabi olmak), aktif halinde bugünkü kullandığımız şekliyle, özgür iradeyle eylemlerinin sorumluluğuna sahip bireye karşılık gelir. Bu değişimin Aydınlanma düşüncesindeki karşılığı olan deneyimlerin öznesi olarak insan kazandığı felsefi önemin yanı sıra bilimsel bir nesne haline de gelir. Zihni işlevlerine veya fakültelere ayırarak sınıflama, psikolojinin felsefeden bağımsız özerk bir bilim olarak kurulduğu 18. yüzyılın başında Almanya’da ilk psikoloji ekolünün de adını belirlemiş olur: “Fakülte psikolojisi”. Hilgard (1) zihinsel triniteyi günümüz için hatırlattığı o son derece yetkin tarihsel derlemesinde kurucu isim olarak Christian Wolff’tan (1679-1754) söz eder. Aydınlanma çağında “psikoloji” terimini ilk kez kullanan Wolff, Kant’dan çok önce (1732 ve 1734) zihni facultas cognoscitiva ve facultas appetitiva olarak ikiye ayırarak kognitif ve konatif sınıflamasını yapar. Trinitenin geri kalan bileşeni affeksiyonu öneren Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762) olur (1750

*Yazarın editörlüğünde halen yazımı sürmekte olan “Kognitif Bozukluklar” isimli kitabın II. Kısım’ından modifiye edilmiştir.

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Dr. İ. Hakan Gürvit, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Nöroloji Anabilim Dalı, Davranış Nörolojisi ve Hareket Bozuklukları Birimi, Türkiye

Tel: +90 212 440 00 00 E-Posta: drjohannesfaustus@gmail.com

©Telif Hakkı 2014 Türk Nöropsikiyatri Derneği / ©Copyright 2014 by Turkish Association of Neuropsychiatry

ve 1758). Hilgard üçünü biraraya getiren ilk isim olarak da Moses Mendelssohn'u (1729-1789) anar. Mendelssohn "Hissetme Üzerine Mektuplar" da (1755) ruhun temel fakülteleri olarak kavrayış (kognisyon), duygulanım (affeksiyon) ve iradede (konasyon) söz eder. Hilgard'ın derlemesinde Alman fakülte psikolojisini 19. yüzyılda İskoç ekolünün devraldığını görürüz. Bu ekolün çok sayıda temsilcileri arasından Alexander Bain'e genişçe bir yer verir (1818-1903). Bain'in 1855 ve 1859 tarihli metinleri 19. yüzyıl Britanya psikolojisinin temel psikoloji ders kitapları olarak kabul edilecektir. Amerikan psikolojisinin kurucu babalarından William James (1842-1910), Bain'den aktararak zihinsel triniteyi ABD'ye ithal eder: "I. Haz ve acıyı ihtiva eden fakat ondan ibaret olmayan HİS-SİYAT. II. Hislerimizle yönlendirilen tüm eylemliliğimizi kucaklayan irade veya VOLİSYON. III. Zeka veya kognisyona karşılık gelecek şekilde DÜŞÜNCE. DUYUMSAMALARIMIZ ('sensations') kısmen Hissiyat ve kısmen de Düşünce ile kapsanır." Bain'den aktaran Hilgard onun hissiyata verdiği önceliğin, "eylem ve düşünce öncesi başlıca zihinsel işaret olarak hissiyat" ifadesiyle altını çizer. Bu tanımlama ile kendisinden 1,5 asır sonra nörobilimlerde ihtilalci bir paradigma değişikliğini temsil edecek olan aşağıda değinilecek Damasio'nun "somatik işaretleyici hipotezi" arasındaki paralellik gözden kaçırılmaz düzeydedir. Hilgard, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başında fakülte psikolojisi, nevezuhur deneysel psikolojinin ağır eleştirileri altında yok olmaya yüz tutmasına karşın trinitenin yeni psikolojiye ait metinlerde dahi kullanılmaya devam ettiğini belirtir. Bu dönem yazarlarından biri olan E. W. Scripture'in 1897'de yazdığı kitabının adı "Düşünme, Hissetme ve Yapma"dır. Deneysel psikolojinin hakimiyeti ile birlikte psikolog, koltuğunda oturup zihin üzerine düşüncelerini yazıya döken yarı filozof bir akademisyen (koltuk psikoloğu) olmaktan çıkıp, iyi tasarlanmış varsayımlarını geçerliliği kabul edilmiş bir yöntemle sınavan bir bilim adamına dönüşür.

Bununla birlikte 20. yüzyılın ilk yarısı zihnin yalnızca fakültelerini değil, onu topyekun ilga ederek, veya bilimsel gözlemin haricinde bir kara kutu durumuna getirerek, psikolojiyi bir uyarı-tepki psikolojisine indirgeyecek davranışçılığın çağı olacaktır. Nihayet, geçen yüzyılın 2. yarısından itibaren Watson ve Skinner'in davranışçılığı çıktığı zirvesinden yeni bir psikolojiye indirilmeye başlanır: kognitif psikoloji. Bu yeni psikolojiye giden yolda Donald Broadbent ve Noam Chomsky'nin II. Dünya Savaşı sonrası ile 1960'lara doğru geçen süredeki Davranışçı okula sert eleştirilerini zikretmek gerekmektedir (2,3). Bu yaklaşık 15 yıllık dönem bir "kognitif ihtilal" e karşılık gelmektedir. "Kognitif psikoloji" terimi ilk kez Ulric Neisser tarafından 1967 yılında yayınlanan aynı isimli kitabında kullanılır (4). Kognitif psikoloji zihni yeniden odağına alıp onu dijital bilgisayarın bilgi işleme modeline analogiyle tanımlar. Burda "yapay zeka" kavramını geliştiren Allen Newell ve Herbert Simon'ın isimlerini de anmak yerinde olacaktır (5). Bu tanıma göre dikkat, bellek, dil gibi farklı kognitif alanlar kompüsyonel stratejileri probabilitik matematikle tanımlanabilecek bilgi işleyen modüllerdir. Kognitif psikoloji, yapay zeka, linguistik, antropoloji ve felsefe tarafından da hitap edilen zihin çalışmalarının kendisine entegrasyonu sonucunda ve deneysel pratiğinin içine klasik psikolojik deneysel yöntemin yanısıra, kompüsyonel mo-

delleme ve sağlıklı bireyin zihinsel işlevlerinin fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) ile görüntülenebilmesinin dahil olmasıyla, 1990'lardan itibaren giderek "kognitif bilimler" adını kullanır olacaktır.

Buna paralel bir gelişmede nöropsikoloji disiplini de gözlenir. Beyin-davranış ilişkilerini açıklayan temel paradigma olarak zihinsel işlevlerin angaje serebral merkezlerde lokalize olduğu görüşünü savunan lokalizasyoncu nörolojinin yerini nihayet geniş boyutlu nöro-kognitif şebekeler görüşüne terketmesiyle, kognitif psikolojinin modülleri, hasarlandıklarında kognitif bozuklukların ortaya çıktığı nöropsikolojinin özgül nöral şebekeleri olarak kavranır. Modern klinik nöropsikolojinin kuruluşunda 1960'larda Boston ekolünün öncü isimleri Harold Goodglass ve Edith Kaplan'ın ve onların izini sürececek olan öğrencileri Sandra Weintraub'un, Iowa ekolünün kurucusu Arthur Benton'ın isimlerini anmakla zikredilmesi gereken tüm isimler tüketilmiş olmamaktadır elbette.

Nöropsikolojinin klinik uygulamaları nörolojiye de yeni bir alt disiplinin eklenmesine yol açacaktır: davranış nörolojisi. Beyin hasarının insan davranışında yolaçtığı değişikliğin beyin coğrafyasıyla ilişkisi içinde kavranması olarak özetlenebilecek davranış nörolojisinin klasik kurucu babası 1861'de bir sol hemisfer hasarı sonucu konuşma yeteneği sadece "tan" kelimesine sınırlanan M. Tantan vakasının gözlemi sonucu "sol hemisferimizle konuşuyoruz" diyen Paul Broca'dır. Modern kurucu babalık sıfatı ise kuşkusuz Broca'dan 100 yıl sonra terimi ilk kez kullanıp ABD Boston'da önce Boston Üniversitesi, Boston VA Hospital, sonrasında da Harvard Üniversitesi, Beth Israel Hospital'da bir akademik disiplin olarak başlatacak olan Norman Geschwind'e aittir. Geschwind'in rahleli tedrisinden geçen ikinci kuşak davranış nörologları (Frank Benson, Elliott Ross, Kenneth Heilman, Antonio Damasio, Marsel Mesulam) bu disiplinin ABD ve dünya çapına yayılmasına öncülük edeceklerdir. Davranış nörolojisi büyük ölçüde edinsel, bazen de gelişimsel beyin hasarlarının sonucu olan kognitif bozukluklarla uğraşan nöroloji alt disiplini olarak kurulmuştur artık. Dünyada ve ülkemizde en erken dönem davranış nörologlarının teorik eğitiminde büyük katkıda bulunacak olan Mesulam'ın ders kitabı Davranış Nörolojisinin İlkeleri 1985 ilk baskısını yapar (6). Davranış nörolojisi öğrencileri ellerinden düşüremeyecekleri bu kitabı kısaca "Mesulam" olarak anacaklardır artık. Bu arada Türkiye'nin ilk klinik nöropsikoloji laboratuvarı İstanbul Tıp Fakültesi, Nöroloji Anabilim Dalı'nda 1983 yılında Öget Öktem-Tanör tarafından kurulur. Bu tarihten 10 yıl kadar sonra bu yazarın aynı klinikteki bireysel çalışmaları, Murat Emre'nin akademik kadroya katılımıyla Türkiye'nin ilk davranış nörolojisi biriminin kuruluşuna evrilir. Bu arada Oğuz Tanrıdağ 1980'lerin sonlarından itibaren Ankara GATA, Nöroloji Anabilim Dalında afazi üzerine çalışmalarına başlamıştır.

Kognisyon eski Yunanca bilme, tanıma anlamına gelen "gnosis" (γνσις) kelimesinin Latinceye geçmiş şekli olan ve bilgi, öğrenme olarak karşılanabilecek "cognitio" kelimesinden türemiştir. Türkçede "bilgi", "bilişsellik" olarak da kullanılmaktadır.

Kognisyon nöropsikolojide geleneksel olarak bir dizi "soğuk" mental (zihinsel) işleve karşılık gelir. Bu işlevler nöropsikolojide dikkat, bellek (episodik, semantik, örtük), dil, görsel-mekansal iş-

levler, yürütücü işlevler olarak sıralanabilir. Klinik nöropsikolojinin pratiği bu işlevleri onlara yönelik olarak geliştirilmiş nöropsikolojik enstrümanlarla test etmektir.

Başlangıçlarında birbirlerine çok da yakın durmamış olan kognitif bilimlerle nörobilimlerin evliliği yeni bir disiplini doğurmuştur: kognitif nörobilim. Kognitif nörobilim zihinle doğrudan veya dolaylı olarak uğraşan tüm bilimleri (kognitif psikoloji, nöropsikoloji, davranış nörolojisi, kognitif nöro-görüntüleme, kognitif elektrofizyoloji, kompütasyonel nörobilim ve giderek nöral şebekeler analojisiyle başına nöro- önekinin alan nöro-felsefe, nöro-ekonomi, nöro-mimari gibi her türlü disiplin) kapsayan temel bir nörobilim bileşeni olarak 1980'lerin başında ABD'de George Miller ve Michael Gazzaniga tarafından vaftiz edilmiştir. Bu ismi taşıyan ilk ders kitabı 1995'te Michael Gazzaniga editörlüğünde çıkmış ve günümüze kadar 4. baskısına erişmiştir (7,8,9,10). Her 4-5 yılda bir yeni bir baskısı yayınlanmış olduğuna göre 2014'te 5. baskıyı ummuş olmak bu son ayına kadar gerçekleşmediğine göre bu yılın bir hayal kırıklığı olarak değerlendirilebilir.

Marsel Mesulam'ın kitabı 15 yıl sonra 2000 yılında 2. baskısını yapar (11). Bu yazarın editörlüğünde Türkçeye de çevrilen (12) 2. baskıda isim küçük bir değişikliğe uğramıştır: "Davranışsal ve Kognitif Nörolojinin Temel İlkeleri". Mesulam bu değişikliğin nedenini kitabın önsözünde davranış nörolojisi araştırma pratiğine fMRI kullanımının yaygın biçimde dahil olması, bu yeni yöntemin kognitif bilimcilerle ortak çalışmaları motive etmesi, böylelikle davranış nörolojisinin antikitesinde otopsi, modernitesinde BT ile süregelmış klasik yöntemi olan "lezyon yöntemi"nin artık yegane yöntem olarak kalmak zorunda olmadığı gerekçeleriyle açıklar. Yeni davranış nöroloğu artık sadece kognitif bozukluklu hastalarla çalışmak zorunda değildir ve bu yeni yöntemle kognitif hipotezleri sağlıklı bireylerde de sınayabilir. Yeni kuşak davranış nörologları arasında kendilerini "kognitif nörolog" olarak adlandırma yaygınlaşmaya başlayacaktır.

Davranışçılığın zihni psikolojinin odağından kaldıran ağır kısıtlaması kognitif psikoloji ile bertaraf edilmiş gibi görünse de "soğuk" zihinsel işlevler üzerindeki bu sofistikasyon, affeksiyon ve konasyon gibi "sıcak" zihinsel işlevlerin, tamamen bağımsız bir biçimde evrilen ve bu bağımsızlığını epistemolojik bir titizlikle korumak uğruna biyolojik bilimleri, yani beyni kavramsal sisteminde tümüyle çıkaran bir disiplin olan psikanaliz dışında, ihmaline neden olmuştur.

Affeksiyon Türkçeye Fransızcadan geçen, Latince "affectio" kelimesinden türemiş bir terimdir. Türkçede duyguduyum olarak da karşılanmaktadır. İngilizce "to be affected" bir uyarı tarafından etkilenmek anlamına gelir. Etkileme yeterliliğinde olan (affektif şiddete haiz) bir uyarı kişide negatif veya pozitif değerliği olan (affektif valans) bir hissiyat uyandırır (haz, acı, neşe, keder, öfke, vb.) ve uyanan bu hissiyat kişi tarafından, Türkçede duygudurum olarak da karşılanan bir emosyon olarak ifade edilir. Bir uyarı tarafından tetiklenen hissiyat ve onun ifadesi olan emosyon bileşenlerine ayrılan affektin (Latince "affectus") üretilmesi bu üretimi belli bir yanlılıkta mümkün kılan kişinin duygudurumuna (mizaç, haleti ruhiye; İngilizce "mood") bağlıdır. Affektif bozukluklar (depresyon, mani, anksiyete) esas olarak psikiyatrinin alanına girer-

ken özellikle fronto-temporal demans olmak üzere birçok demans hastalığı ve akut beyin hasarlarının affektif bozukluk bileşenine de sahip olduğu vurgulanmalıdır.

Apati terimi Yunanca *απαθεια* kelimesinden türemiştir. Yunanca pathos emosyon anlamına gelir ve dolayısıyla apati emosyonun yokluğu şeklinde karşılanabilir. Antik Yunan'da Stoacılar tarafından "dünya nimetlerine kayıtsızlık" anlamında erişilmesi gereken bir meziyet olarak kullanılmış olan apatheia terimi kimi zaman farklı teolojiler tarafından da benzer şekilde yorumlanmıştır. Bununla birlikte İngilizce "sloth" kelimesi atalet anlamıyla Katolik inancında yedi ölümcül günahın birisidir. Tıbbi bağlamda apati motivasyonun nöral altyapısının gelişimsel veya edinsel bozukluklarına bağlı olarak tüm uyarıların affektif değerlerini yitirmeleri sonucunda gözlemlenen kayıtsızlık durumunu tanımlamak üzere kullanılır.

Empati terimi Yunanca birlikte anlamına gelen "em" öneki ve "pathos" kelimesinden türemiştir ve "birlikte hissetmek" şeklinde karşılanabilir. Empati bilimsel bir kavram olarak affektif ve kognitif olarak ikiye ayrılır. Affektif empati başka bir kişi tarafından yaşanılanmakta olan emosyonları tanıma ve uygun emosyonla cevaplama kapasitesi şeklinde tanımlanabilir. Başkasının acı çekmesi karşısında rahatsızlık yaşantılama eğilimi (şahsi huzursuzluk) 18 aylık bebeklerde gözlenmeye başlayan bileşenidir. Başkasının acı çekmesi karşısında sempati ve merhamet yaşantılama (empatik kaygı) bileşeni ise 4 yaşından itibaren gelişen diğer bileşenidir. Kognitif empati başkalarına zihinsel durumlar (inançlar, niyetler, arzular) atfedebilme ve başkalarının kendinden farklı zihinsel durumları olabileceğini kavrama kapasitesi olarak tanımlanır ve yine 4 yaş civarlarında gelişmektedir. Bu tanımla kognitif empati "zihin teorisi" (theory of mind [ToM]) kavramıyla eşdeğerdir denilebilir. İşlevsel olarak kognitif empati ayna nöronları, affektif empati von Economo nöronları (VENler) ile ilişkilendirilmektedir.

Damasio, karar verme davranışının, özellikle de sonucu belirsiz, riskli karar seçimleri öncesinde, verilecek karar bilinçli farkındalıkta kognitif olarak değerlendirilmeden çok önce üretilen ve bilinçli farkındalığa ulaşmayan emosyonel bedensel durumlar olan "somatik işaretleyiciler" (terleme, çarpıntı, kızarma, nefesin daralması, midenin burkulması, vb.) tarafından yönlendirildiğini öne sürdüğü "somatik işaretleyici hipoteziyle" affeksiyonu nörobilimsel bir tema haline getiren ilk isimlerden biridir (13). Her ne kadar klasik kurucu babalar olarak Charles Darwin ve William James'in isimleri kabul edilse de (14) modern kurucu babalar ise kuşkusuz Damasio'nun yanısıra bütün kariyerini amygdala ve korku koşullaması üzerine adanmış söylenebilecek olan Joseph LeDoux'dur. Pubmed'de LeDoux ve amygdala anahtar kelimeleriyle yapılan bir arama ilki 1983 yılından olmak üzere 174 tane makale bulunmaktadır (15). Affektif nörobilim, isimli ilk ders kitabı Jaako Panksepp tarafından 1998 yılında yayınlanmıştır (16).

Konasyon Latince çaba, uğraşı, itki anlamlarını taşıyan "conatus" kelimesinden türemiştir. Kavramın Antik Yunan'da Stoikler tarafından geliştirilen şekli olan *ορμη* (harekete geçme enerjisi olarak çevrilebilecek "orme") kelimesi, sonucunda bir fiziksel eylemin ortaya çıktığı, ruhun bir nesneye doğru hareketini tanımlamak üzere kullanılmıştır. Roma'da bu ilke yıkımdan kaçınmayı kap-

sayacak şekilde genişletilmiştir. Modern felsefede Spinoza özgür iradenin yerine kullandığı konatus kavramını insanın (ve bütün ontik antitelerin) kendi mevcudiyetlerini sürdürme çabaları olarak tanımlar. Kavramı kognitif nörobilimlere uygulayan Damasio Spinoza'dan aktararak tüm affektlerin konatus dolayımı olduklarını söylemiş, insanın konatusuyla uyumlu (kendisini koruyup sürdürdüğü) durumlarda haz, aksine konatusunu tehdit eden durumlardan acı duyacağını ileri sürmüştür (17); ilkinde gözlenen eylem yaklaşma, buna karşılık ikincisinde ise kaçınma olacaktır. Böyle bakıldığında istirahat veya atalet (davranmama), konasyon ve affeksiyonun iç içe geçmişliğini yansıtacak şekilde, konatus için affektif değer taşımayan ve dolayısıyla bir eylem gerektirmeyen nötral durumlara maruz kalma olarak kavranabilir. Yukarıda değinildiği gibi, apati her hangi bir uyarının bir hissiyat yaratamayacak şekilde değer ve şiddetten yoksun kaldığı ve dolayısıyla tüm uyarıların nötral olarak algılandığı sürekli bir atalet durumudur.

Bilimsel terminolojiyle konatif süreçler amaca yönelik davranış veya niyetlilik (İng. "intentionality"), bu davranışın harekete geçiricileri inançlar, dürtüler ve arzu, gereksindiği enerji gücü olarak irade ve motivasyon, sınırlayıcısı olarak ahlaki muhakeme olarak tanımlanabilir. Latince ummak, istemek, arzulamak fiili vel-'nin kökü olan vol kelimesinden türeyen volisyon terimi de dar anlamıyla irade ve motivasyon, geniş anlamıyla ise konasyon karşılığı olarak kullanılabilir. Bu terimden yola çıkarak, irade kaybı avolisyon olarak karşılanabildiği gibi, özellikle Kıta Avrupası kökenli literatürde abulia terimine de rastlanılabilmektedir. Abulia Yunanca irade anlamına gelen βουλία kelimesinden türeyen ve yine iradesizlik olarak karşılanması gereken bir terimdir. Aslında Latince ve Yunanca kökenli ve farklıymış gibi görünen bu iki terim arasındaki gerçek fark Modern Yunancada beta (β) harfi "ve" sesine karşılık gelirken, Batı dillerine "be" olarak çevrilmesiyle ilgili gibi görünmektedir. İrade, affektif değer taşıyan uyarının algılayanın motivasyon hissiyatının dürtülendirdiği otonom eylem kararı olarak tanımlanabilir. Apati, avolisyon ve abuli terimlerini aynı durumu tanımlayan terimler olarak kabullenmek daha pratik gibi görünmekle birlikte bunları kendiliğinden davranışın yitirilmesi spektrumunda hafiften ağıra apati ve abuli şeklinde derecelendirmek de raslanılan bir durumdur. Bu tanımla uyumlu olarak konatif bozukluklar tüm uyarıların affektif anlamlılıklarını yitirmesi ve/veya davranma iradesinin kaybı olarak apati ve/veya avolisyon/abuli, tekrarlayan negatif geri-bildirimlere rağmen anlık ödül peşinde koşma olarak bağımlılık davranışı, ahlaki ilkelerin sosyal davranışa rehberlik edememesi olarak sosyopati şeklinde sıralanabilir. Kaba bir ayrımla konatif bozuklukların gelişimsel olanları (şizoidi, madde bağımlılığı, anti-sosyal kişilik) psikiyatrinin, edinsel olanları (edinsel apati, dopamin disregülasyonu, edinsel sosyopati) nörolojinin ilgi alanlarıdır.

Anglo-Amerikan literatürde konasyon karşılığı olarak zihinsel durumlar ("mental states") terimi de kullanılmaktadır. Salzman ve Fusi zihinsel durumları "kişinin davranma, harekete geçme eğilimi" olarak tanımlamışlardır (18). Bu zihinsel durumlar her hangi bir verili anda mevcut olan düşünceler, hissiyat, inanç, niyetlilik, aktive edilmiş anılar, algıların bir bileşimi olan içsel durumlardır. Her hangi bir zihinsel durum kişiyi belli bir şekilde davranmaya

eğilimli kılar. Bu eylemler kognitif (örn., bir karar vermek), davranışsal (örn., donmak veya kaçmak) veya fizyolojik (örn., kalp hızının artması) cevapların çeşitli bileşimleri olabilir.

Bir konatif nörobilimden söz edilemese bile, konatif süreçler affektif süreçlerle iç içe, ancak sosyosembolik bir bağlamda mümkün olabilen insan davranışı olarak tanımlandığında sosyal nörobilim her iki zihinsel fakülteyi de kapsayacak yeni bir zihin bilimi olarak tasarlanabilir. Gerçekten de 1990'ların başında ilk kez sosyal psikoloji, sosyoloji ve siyasal bilimlerin de nörobilimler ailesine dahil olma çabası olarak kullanılmış olan bu terim (19) yakın tarihlerde ilk ders kitabının yayınlanmasıyla özerk bir disiplin olarak kuruluşunu tescil ettirmiştir denilebilir (20).

Yukarıda tanımlandığı biçimiyle nöropsikolojinin sosyal kognisyon kavramı ve onun farklı bileşenlerinin (affektif empati, emosyonel tanıma, ToM, apati, riskli karar verme, ahlaki karar verme) test edilmesi pratiği affektif ve konatif süreçlerin nöropsikolojik karşılığıdır denilebilir. Davranış nörolojisinin klasik perspektifinden bakıldığında Alzheimer hastalığı (AH) nasıl entorinal korteksin II. tabakasındaki piramidal nöronlara olan seçici yatkınlığıyla bu anatomik kapıdan girilen episodik bellek nöral şebekesinin ilerleyici bozukluğu ise davranışsal varyant frontotemporal demans (dvFTD) frontoinsuler (FI) korteks VENlerine olan seçici yatkınlığıyla (21) bu anatomik kapıdan girilen sosyal kognisyon nöral şebekesinin ilerleyici bozukluğu olarak yeniden tanımlanabilir. Son yıllardaki gelişmeler, özel bir MR görüntüleme yöntemi olan difüzyon tensor görüntüleme (DTI veya aksonal traktografi) ile görüntülenmeye çalışılan bu nöroanatomik şebekeler yanı sıra teknik açıdan çok daha rahat görüntülenebilir fonksiyonel konnektivite veya entresek konnektivite şebekeleri (ICN'ler) ile çalışmaya olanak vermiştir. ICN'ler nöroloji ve psikiyatrinin gelecekteki buluşması için beklenmedik bir arayüz oluşturmuştur. ICN'ler arasında ilk ortaya konulan olan olağan durum şebekesi (default mode network: DMN) AH'ye seçici bir yatkınlık göstermektedir. Kısa zaman içinde diğer ICN'ler ve bunların yatkınlık taşıdığı farklı nörodejeneratif hastalıklar ortaya konmuştur (22). dvFTD bir diğer ICN olan dikkat çekerlik şebekesine (salience network: SN) böylesi bir yatkınlığa sahiptir. FI, SN'nin temel yapılarından biridir ve yukarıda söz edildiği gibi dvFTD'de en erken tutulan yapıdır. Dahası AH ve dvFTD'liler karşılaştırıldığında DMN ve SN aktiviteleri birbirlerine anti-koreledir; yani, birinde hipoaktif olan diğerinde hiperaktiftir (23). Başta DMN ve SN olmak üzere farklı ICN'lerin psikiyatrik hastalıklardaki değişikliklerine dair çalışmalar son yıllarda artmaktadır.

Bu yeni donanım davranış nöroloğunu yeni bir değişime davet etmektedir. Kognitif ve sosyal nörobilim teorik donanımına sahip, sosyal kognisyon enstrümanlarını pratiğinde kullanabilen bu yeni kuşak davranış nöroloğuna fakülte psikolojisinin zihinsel trinitesini bir bütün olarak sentezlemiş olmasından yola çıkarak "mental nörolog" diyebileceğimiz kanımca. Bu durumda 15 yıllık ritmini koruyacağı varsayılırsa 2015 yılında 3. baskısını umabileceğimiz yeni Mesulam'ın adının bu kez "Davranışsal, Kognitif ve Mental Nörolojinin İlkeleri" halini alması şaşırtıcı olmayacaktır. Fakülte psikolojisinin Hegelci sentezi diyebileceğimiz bu rönesans, psikiyatri kökenli çabalara eklenmeden tamamlanmış sayılamayacaktır

kuşkusuz. Başarıldığı takdirde nöroloji ve psikiyatrinin bu yeniden buluşmasının isminin ne olacağı henüz açıkta. “Nöro-psikiyatri” ismi böylesi Hegelci bir yükseltmenin sonucu olmak için fazlaca pragmatik tınılıyor. Bu sentezi tamamlayacak “yükseltilmiş” buluşmanın, sentezin bileşenlerini de topyekun değiştirme ihtimali çok yüksek. Bu buluşmanın yeni ismi olarak, değerli dostum psikiyatri profesörü Dr. Timuçin Oral’ın bir başka müelliften mühlhem “ansefaloyatri” önerisi şimdilik oldukça çekici benim için.

Kaynaklar

- Hilgard ER. The trilogy of mind: cognition, affection, and conation. *Journal of the history of the behavioral sciences* 1980; 16:107-117. [\[CrossRef\]](#)
- Broadbent DE. A mechanical model for human attention and immediate memory. *Psychological Review* 1957; 64:205-215. [\[CrossRef\]](#)
- Chomsky N. Review of Verbal Behavior, by B.F. Skinner. *Language* 1959; 35:26-57. [\[CrossRef\]](#)
- Neisser U. *Cognitive psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts; 1967.
- Newell A, Shaw JC, Simon HA. Elements of a Theory of Human Problem Solving. *Psychological Review* 1958; 23:342-343.
- Mesulam MM. *Principles of behavioral neurology*, Philadelphia, FA. Davis 1985.
- Gazzaniga MS, Bizzi E. *The cognitive neurosciences*, Cambridge, Mass., MIT Press; 1995.
- Gazzaniga MS. *The new cognitive neurosciences*, Cambridge, Mass., MIT Press; 2000.
- Gazzaniga MS. *The cognitive neurosciences*, Cambridge, Mass., MIT Press; 2004.
- Gazzaniga MS. *The cognitive neurosciences*, Cambridge, Mass., MIT Press; 2009.
- Mesulam MM. *Principles of behavioral and cognitive neurology*, Oxford; New York, Oxford University Press; 2000.
- Mesulam MM. Davranışsal ve kognitif nörolojinin ilkeleri. (Gürvit, Türkçe baskının editörü), İstanbul, Yelkovan Yayıncılık; 2004.
- Damasio AR. The somatic marker hypothesis and the possible functions of the prefrontal cortex. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences* 1996; 351:1413-1420. [\[CrossRef\]](#)
- Dalgleish T. The emotional brain. *Nature reviews. Neuroscience* 2004; 5:583-589. [\[CrossRef\]](#)
- LeDoux JE, Thompson ME, Iadecola C, Tucker LW, Reis DJ. Local cerebral blood flow increases during auditory and emotional processing in the conscious rat. *Science* 1983; 221:576-578. [\[CrossRef\]](#)
- Panksepp J. *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. New York: Oxford University Press; 1998.
- Damasio AR. *Looking for Spinoza : joy, sorrow, and the human brain*, New York, Harcourt; 2003.
- Salzman CD, Fusi S. Emotion, cognition, and mental state representation in amygdala and prefrontal cortex. *Annual review of neuroscience* 2010; 33:173-202.
- Cacioppo JT, Berntson GG. Social psychological contributions to the decade of the brain. *Doctrine of multilevel analysis. The American psychologist* 1992; 47:1019-1028.
- Decety J, Cacioppo JT. *The Oxford handbook of social neuroscience*, New York, Oxford University Press; 2011.
- Seeley WW, Carlin DA, Allman JM, Macedo MN, Bush C, Miller BL, Dearmond SJ. Early frontotemporal dementia targets neurons unique to apes and humans. *Ann Neurol* 2006; 60:660-667.
- Seeley WW, Menon V, Schatzberg AF, Keller J, Glover GH, Kenna H, Reiss AL, Greicius MD. Dissociable intrinsic connectivity networks for salience processing and executive control. *J Neurosci* 2007; 27:2349-2356.
- Seeley WW. Anterior insula degeneration in frontotemporal dementia. *Brain Struct Funct* 2010; 214:465-475.